Seid M. TRALJIĆ

NIN POD UDAROM TURSKO-MLETAČKIH RATOVA

Ako želimo pisati o vezama i odnosu Nina i njegove okolice s onim dijelovima Turske carevine s kojima je bio u neposrednom susjedstvu gotovo dva stoljeća, ne smijemo ih uzeti izdvojeno, nego ih treba istodobno povezati s odnosima i položajem Zadra prema predstavnicima turske vlasti toga vremena, makar toliko da se bolje razumiju pojedini događaji koji se tiču Nina i njegove okolice. Uz to se moraju uzeti u obzir i zbivanja na širem području jadranskog primorja, koje je od XV stoljeća bilo u sferi interesa turske ekspanzivne politike, bez obzira da li je potpadalo pod mletačku upravu ili je bilo u sklopu hrvatske države. No najvažnije je za nas imati na umu opću situaciju na prostoru od Šibenika do Obrovca i Novigrada, jer je to jedinstveno područje i teško je odvajati jedan kraj, odnosno pojedina naselja iz te cjeline.

Turska se je opasnost ovdje osjećala već prvih decenija XV st. Iako se izričito ne kaže, može se razumjeti da su Mlečani mislili na Turke kad 1411. godine naređuju da se pregleda zadarska tvrđava i pažljivo ustanovi da li bi gradska posada bila u stanju uspješno odbiti neprijatelja u slučaju navale. Ujedno nek se pojača posada u Ninu koliko im se čini da je potrebno. Te mjere koje su poduzimale mletačke vlasti bile su u vezi s odlaskom mletačkog izaslanika turskom sultanu radi uređenja nekih neriješenih tekućih pitanja između dviju država.[1] S obzirom na tu činjenicu, možemo misliti da je bila u izgledu opasnost od Turaka u ovim krajevima. Godinu dana poslije toga (15. III 1412) raspravlja se u Mlecima šta treba učiniti s Ninom. Prepušteno je zadarskom knezu i kapetanu da ispitaju i razmisle hoće li se i dalje uzdržavati ili se može srušiti. Neka proračunaju koliko

[1] S. Ljubić, Lisitine o odnošaju Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike, sv. VI, str. 164.

bi trebalo novaca za asanaciju zamuljene Ričine, kako bi se popravilo zdravstveno stanje u gradu.[2] Slične su upute izdavane i 1414. godine.[3]

Međutim, krajem zime i na proljeće 1415. god. Turci već robe oko Makarske i Omiša. Malo prije toga poslali su Trogirani cetinskom knezu Ivanišu Nelipiću deset strijelaca u pomoć »poradi straha od Turaka«, od kojih je opasnost prijetila i gradovima Splitu, Trogiru i Šibeniku. Dana 9. svibnja pisao je zagrebački biskup Eberhard iz Dubrave mletačkoj gospodi pismo, u kojim im spočitava kako su se njihovi podanici i brojni vojnici iz Šibenika »pridružili Turcima, te s njima zajedno kraljevski grad Zvoničac osvojili, opljačkali, zapalili«. Mlečani pak 24. lipnja uzimaju u obranu i zaštitu Šibenčane i svoje vojnike. Tvrde da se oni nisu udružili s Turcima, nego su Turci zauzeli neku tvrđavu u šibenskom kotaru i zatvorili ugrabljene žene, djecu i blago Šibenčana. Mletačka vlada dalje navodi kako su šibenčani, iz bojazni da im ugrabljene žene, djecu i blago ne bi Turci poveli sobom u sužnjstvo, otišli i iskupili ih, te kući povratili svoje žene i djecu. Oni, dakle, nisu surađivali s Turcima, nego su samo učinili svoju dužnost i oslobodili svoje od sužanjstva.[4]

Turke je tada pozvao u pomoć prvo bosanski kralj Tvrtko II, da bi ojačao svoju vlast u Bonsni, a oni su se odatle počeli širiti po susjednim hrvatskim zemljama. To je dobro došlo vojvodi Hrvoju Vukčiću, koji se upravo očajnički borio za svoj opstanak. Zato je on tursku vojsku poveo u Hrvatsku i u Dalmaciju na mletačku granicu. Oni su tada zajedno preko hrvatskih kraljeva provalili u Ugarsku sve do Blatnog jezera. Glasno se je tada govorilo da su i Mlečani bili sporazumni s Hrvojem i turskim zahvatom, pa i to da su oni i udarili na sjever potaknuti od Mlečana, koji su im navodno uz to dali 600 strijelaca, bombarda i živeži. Mlečani su se pred evropskim vlastima branili da je to obična potvora i izjavljivali se spremnim pridružiti svoje brodovlje ostalim kršćanskim silama, ako bi se poveo opći rat protiv Turaka.[5] Turska vojska koja je tako pomoću kršćana provalila u Panoniju, nije se zadovoljila samo tim. Od te vojske su se odvajale pojedine čete i udarale samostalno na razne strane. Mlečani ne govore o turskom prodoru do Zadra ali to spominje nepoznati ljetopisac. Druge su turske čete udarile čak na Kranjsku do Ljubljane.[6] Ta turska provala u jadranski pojas bila je izazvana međusobnim trvenjem bosanskih vlastodržaca i njihovim neslaga-

[2] Ibidem., str. 236—237.
[3] S. Ljubić, Listine VII, 156—157.
[4] Vj. Klaić, Povjest Hrvata II/2, str. 74.
[5] Ibid., str. 86.
[6] Nepoznati ljetopisac bilježi: Anno Domini 1415. mense Marcij, quando deroboravit Cehmelich Vainoda Turchorum Cetinam, et similiter Trag., Siben., et Jadram usque mare. Ed. Ivan Kukuljević, Arkiv IV, str. 65. — O provali u Kranjsku usp. Stanko Jug, Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja. Ljubljana 1943, str. 5 (posebni odtis iz Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo XXIV, 1943).

njem i borbom s ostalim susjednim vlastima. Međutim, ona je bila i poticaj Turcima da se i samostalno upute u ove krajeve, i to će ostati stalna praksa u njihovim ratnim pothvatima.

U rano proljeće 1432. god. izvješćuju Dubrovčani kralja Žigmunda kako je turski vojvoda Ishakbeg prešao preko Bosne s po prilici 3 tisuće vojnika u Hrvatsku, u Luku i zadarski kraj, gdje je nanio veliku štetu blagu i zapregama. Ljudima je, pak, nastavljaju Dubrovčani u svom izvještaju dalje, mogao učiniti mali ili nikakav plijen, jer su se ovi bili na vrijeme sklonili na sigurna mjesta, unaprijed očekujući njihov napad. Glas se širio da će se u onim stranama zadržati i duže vrijeme, ali je bio pozvan brzo natrag od sultana Murata, koji je namjeravao drugdje ratovati, pa mu je bila potrebna i ova vojska.[7] Ne treba sumnjati da je i Nin bio tada napadnut, jer je u neposrednoj blizini Zadra, ali sigurno nije pretrpio velike štete uslijed brzog povlačenja napadača i prehodnog sklanjanja žitelja na zaštićena mjesta. O ovoj turskoj provali nemamo potvrda (zasada) iz mletačkih izvora, kao što oni ne spominju ni neke druge turske upade u ove krajeve u kasnije vrijeme, iako se govori o sličnim provalama u Albaniju i ostale predjele Jadrana.[8]

Poslije ove turske pohare nema više spomena u izvorima da bi oni stizali u ovaj kraj sve do 1466. god., kada su bili u okolici Zadra i Šibenika, te pljačkali, rušili i palili.[9] I ta je turska provala u ove krajeve ostala slabo zapažena i općenito se držalo da su oni prvi put udarili na ove strane 1468. god. Tada su oni prodrli sve do Senja i valjda na povratku svratili do Zadra i vjerojatno do Nina. Tu su opustošili ognjem i mačem sve do čega su došli i odveli nebrojeno plijena u ljudima i blagu.[10] Tadašnje mletačke vlasti ističu osobito neizmjernu tursku vojnu snagu, koja im je omogućavala česta zalijetanja u raznim pravcima na susjedne teritorije.

Pri ovoj opasnosti od Turaka za zadarsko i ninsko područje, javlja se još jedna nevolja, koja im je nanosila mnogo zla. To je bio neprijateljski stav Mletačke Republike prema susjednim hrvatskim velmožama i obratno česta njihova zalijetanja u krajeve pod mletačkom upravom. I njihovi su posjedi bili pod stalnimpritiskom turske invazije, stradali su i oni isto kao i mletački posjedi, a da bi kako tako naknadili pretrpljene štete, njihovi su se podanici obeštećivali na račun mletačkih gradova i njihovih žitelja. Posebno su im na meti bila sela uz granicu. Pa i službena je politika hrvatsko-ugarskog kraljevstva išla ponešto tome na ruku. Tako 7. svibnja 1451. god. pišu mletački rektori iz grada Zadra svojim pretpostavljenima u Mlecima o nekim pogodbama sklopljenim između gubernatora Janoša Hunjadija i hrvatskog bana Petra, kojima se snovalo preotimanje

[7] J. Gelcich — L. Thalloczi, Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusane cum Regno Hungariae, Budapet 1887, p. 367—368.

[8] S. Ljubić, Listine X, 395—396, 411, 419.

[9] J. Tomić, Mletačko naselje u Dalmaciji, Niš 1915, str. 5.

[10] S. Ljubić, Listine X, 413, 418, 423.

nekih mletačkih gradova u Dalmaciji. K tomu je i sam Hunjadi pisao duždu Foscariju i pozvao ga da povrati Vranu i vranski priorat njezinu prioru Tomi Sekelju. Sve te vijesti uznemirile su mletačku vladu. Zato oni pišu zadarskim rektorima da budu na oprezu i da svakodnevno dojavljuju vladi sve što novo čuju. Nadalje vlada naređuje da se Vrana odmah opskrbi hranom i ostalim potrebama, a pješaci u toj tvrđavi koji su oženjeni Hrvaticama nek se otpuste i zamijene novima. Uz to neka se popravi utvrdaa u Novigradu, a grad Nin ili neka se čestito utvrdi i opskrbi ili mu treba zidine do temelja srušiti. Taj grad najbliži Zadru, zato tako važan, treba dobro čuvati.[11] Tih godina je krbavski knez Grgur Kurjaković nastojao ne bi li dobio Ostrovicu za sebe. Mlečani se naprotiv bore da je zadrže u svojim rukama, kao što posjeduju Zadar, Nin, Vranu i svu Dalmaciju.[12] Inače su sa strane hrvatskih knezova i njihovih službenika i podložnika Mlečani stalno trpili štete, jer su im pljačkali njihove ljude. Mlečani zato naređuju zadarskom knezu i kapetanu da na svaki način nastoje spriječiti te nevolje i osloboditi ljude straha u kojem žive (1470),[13] a počinjene štete da pokušaju naknaditi. U tim su se pljačkama osobito isticali katunar Kožul, pa Ivan Čubretić s braćom Vižićima. Zato im se 1473. god. zabranjuje održavanje bilo kakve veze i trgovene s ovim napadačima, koji među ostalim dovode Morlake i Turke na mletačko područje radi pljačke.[14] Slično je činio i Ivan Benković, pa je zato ucijenjen.[15] Krbavski knez Ivan je pričinio dosta štete mletačkim podanicima ovoga kraja. Zato se naređuje zadarskom knezu nek pošalju nekoga svoga knezu Ivanu radi naknade. Ako ne udovolji, mogu se oštećeni sami namiriti na račun njegovih podložnika (1479)[16] U tim teškim vremenima u kojima se napadači javljaju s više strana, postavljalo se je iznova pitanje održavanja grada Nina. Budući da je grad bio slabo naseljen, predloženo je bilo da Zadrani idu utvrđivati ninske bedeme i tvrđavu, te čuvati stražu. Zato Dužd Kristofor Mauro 28. XII 1470. god. naređuje da Zadrani ostanu kod kuće, jer im je dosta obrane i svoga grada.[17] Te godine bile su dvije turske provale u zadarsku okolicu, a vjerojatno i blizinu Nina. To se ponavlja još i 1473. i 1475. godine.[18] Tada su se oni ovdje zadržavali i do 15 dana, što svjedoči o slabosti mletačke obrane i njehove vojne organizacije. U tvrđavama su se ipak posade držale, jer su napadači raspolagali s malo artiljerije i nisu bili spremni za osvajanje gradova. To je, međutim, bilo samo njihovo pripremanje za kasniji uspješan zahvat u ovim krajevima.

[11] Ibid., IX, 378—379.
[12] Ibid., X, 106.
[13] Historijski arhiv u Zadru (HAZd), Ducali e terminazioni II, 184.
[14] Ibid., 196.
[15] Archivio di Stato Venezia (ASV) — Senato mar, vol. 10. Prijepis u HAZd, fond Š. Ljubića, kut. 6, sv. 77, fol. 3.
[16] Ibid., sv. 97.
[17] HAZd — Ducali e terminazioni II, 94.
[18] C. F. Bianchi, Fasti di Zara, 65, 66.

O opasnostima koje su tada dolazile u Dalmaciju sa strane Turaka svjedoči i slučaj svatovske povorke kralja Matijaša Korvina. Njegova se zaručnica Beatrica Aragonska ukrcala 2. listopada 1476. god. s velikom pratnjom na brod u Manfredoniji i pošla svom suprugu. Nakon naporene i duge plovidbe morem, odustali su od pristajanja u nekoj dalmatinskoj luci, jer se tu nije sigurno putovalo zbog turskih provala, i iskrcali su se negdje na zapadnoj obali Jadrana, pa odatle preko mletačkog zemljišta i Ptuja produžili prema Stolnom Biogradu.[19]

Stalni turski napadaji u zapadne strane Balkanskog poluotoka počinju od dolaska u Bosnu sadžakbega Skendera u listopadu 1477. god., koji je tu čast obnašao u tri maha do 1505. god. Njegova je vojska već početkom iduće godine harala zadarsku okolicu, a ponovilo se je to i u jesen iste godine (19. XI 1478).[20] Izvori bilježe da je Skender bio u ovom kraju ponovno 10. XII 1481. god. i odveo u sužanjstvo 500 osoba.[21] Da je tada stradala ne samo zadarska nego i ninska okolica, svjedoči nam jedan dokumenat iz iduće godine. Naime 29. svibnja 1482. godine ovlastila su 42 župnika s teritorija zadarske i ninske biskupije svoju dvojicu drugova da bi im u Mlecima izradili oslobođenje od desetine zbog stalnih zalijetanja Turaka i drugih neprijatelja. Pod drugim neprijateljima svakako treba razumjeti spominjane hrvatske knezove i njihove službenike. Ova je punomoć ispostavljena pred zadarskim notarom Petrom Dragonjom, a zastupljeni su tu po 21 seoski župnik zadarske i ninske dijeceze.[22] Iz zadarske su biskupije ova sela: Blaćane, Rogovo, Stomorino selo, Vrana, Zablaće, Tinj, Tuklječane, Sikovo, Bubnjane, Hrašćane, Gorica, Račice, Sukošan, Zemunik, Podi, Bokanjac, Blata, Brda, Crno, Murvica i Crnogoršćina. Ninskoj biskupiji pripadalu su sela: Krbavac Lug, Gorica, Podbrđane, Krnica, Ljubač, Ražanac, Slivnica, Posedarje, Podnovje, Dolac, Trnovo, praskvić, Cerinci, Veljane, Kobiljeglavići, Tršćane, Tršci, Visočane, Muhurci, Jasenovo i Zaton. Toliki broj nastradalih i ugroženih sela s tako široka područja svjedoči nam o jačini tadašnjih turskih napadaja. S nekim ćemo se selima i kasnije u izvorima susretati baš u vezi ovih događaja. Da li su župnici uspjeli u svojoj molbi, nije nam poznato.

18. ožujka 1484. godine dužd Giovanni Mosenigo na temelju izvještaja zadarskog kneza o nužnoj potrebi popravka Vrane i Nina šalje knezu 500 stara prosa neka ga proda u Zadru. Dužnost mu je da to učini što prije i ubrani novac upotrijebi za popravak i valjano ut-

[19] Vj. Klaić, Povjest Hrvata II/3, str. 100. Franc Babinger, Mehmed Osvajač i njegovo doba, Novi Sad 1968, str. 299.
[20] C. F. Bianchi, Fasti di Zara, 65, 66.
[21] Na istom mjestu.
[22] G. Praga, Atti e diplomi di Nona, str. 117—119.

vrđenje tvrđava u Vrani i Ninu.[23] To je novi dokaz o slabom stanju ninske i vranske tvrđave, kao i o nemoći mletačke vlasti da im na drugi način efikasno pomogne.

Kako je Skenderpaša i u mirno doba uznemiravao mletačke posjede, isto tako i susjedne gradove pod vlašću hrvatsko-ugarske kraljevine,[24] još više je to činio od početka tursko mletačkog rata 1499—1503. godine. Prije formalnog početka rata Skenderpašini su ljudi u ožujku 1499. godine pljačkali zadarsku okolicu, a u lipnju iste godine on je s 2000 svojih konjanika poharao i oplijenio ovaj kraj i vratio se pod Ostrovicu, gdje je bio učinio logor.[25] Tada su zadarski rektori ubrzano radili na utvrđivanju Vrane i Nina, za koji navode da je raseljen zbog lošega zraka, tako da u gradu ima samo 30 ljudi sposobnih za oružje. Ninski je knez zahtijevao municije i artiljerije potrebne zbog turske opasnosti. U Nin je poslano 50 vojnika.[26] Domaći ljetopisac malobraćanin Šimun Glavić donosi o ovom događaju zanimljive podatke:

»1499. tada pride Skender baša s Turci v Hrvate na 21. ijuna i vzeše ljudi 7000 i živine vele i male 700 i ubiše dum Ivanka na Hrašćah i dum Luku na Rašicah i dum Martina na Mahurcih i dum Jakova na Trščah i dum Vida na Mirah i dum Stipana na Rogovi pisca«.[27] Žrtve turskoga haranja bile su, kako vidimo, i neki župnici. Njih gotovo sve nalazimo još 1482. god. kao potpisnike molbe za oslobođenje od desetine zbog svakodnevnih turskih i drugih pustošenja.

[23] Ibid., str. 122. — Količina od 500 stari prosa proračunata u kilograme iznosi po prilici oko 20 tona. Mletački star ili stajo iznosio je 83,3179 litara zapremine. U Zadru je libra težila 0,55645 kg, a naporedo s tom upotrebljavala se je i mletačka libra od 0,477 kg. Ako se računa po zadarskoj libri, izlazi da je 500 stari težilo 23,195 ili okruglo 23 tone. Ako se pak uzme u račun težina mletačke libre, onda iznos izlazi 18,622 ili okruglo 18 i pol tona. Usp. D. Friedr. Alb. Niemann, Volständiges Handbuch der Münzen, Masse und Gewichte aller Länder der Erde, str. 155. — Nicola Zingarelli, Voccabolario della lingua italiana, Milano 1940/41., str. 1527. — B. Ungarov, Stare mjere u Dalmaciji. Geodetski list V (1951), str. 229—232.

[24] N. Radojčić, Pet pisama s kraja XV veka, Južnoslovenski filolog XX (1953—54), str. 365.

[25] I. Kukuljević, Odnošaji skupnovlade mletačke prema južnim Slavenom priopćeni u izvadcih iz rukopisa ljetopisa Marina Sanuda od godine 1496. do 1533. Arkiv za povjesnicu jugoslavensku (Arkiv), V, 42. — Kasniji pisac ninski biskupski kančilir Marc. Ant. Rajmundus u spisu »Visita della Chiesa di Nona e Corpi Sancti« broj Skenderpašinih konjanika povisuje na 12000. Privileggi della magnifica comunità di Nona sv. IV, fol. 39. u Histor. arhivu u Zadru. Kraj citiranih vijesti suvremenika Sanuda koji je raspolagao prvorazrednim obavijestima, treba ove podatke kasnijeg ninskog pisca odbaciti. Pitanje je da li je Skenderpaša mogao uopće dići toliko konjanika, a s druge strane pojedinačne provale nisu se ni izvodile s velikim brojem ljudi, koji se mučno prebacuju iz jednog kraja u drugi. Za to su se upotrebljavale manje dobro izvježbane jedinice, koje se iznenada pojave na jednom mjestu i brzo se povuku.

[26] Arkiv V, 66, 69, 77.

[27] Arkiv IV, 39.

Iz ninske dijeceze su sada poginuli Martin iz Mahuraca (negdašnje selo kod Gruha, spominje se još kao aktivno 1638. god.), i Jakov iz Tršanca (nekad blizu Zemunika). S teritorija zadarske biskupije su nam od prije poznati Luka iz Račica (selo postojalo kod Gorice) i Ivanko iz Hrašćana (danas Raštane). Među potpisnicima iz 1482. god. samo nema »dum Stipana na Rogovi pisca« ni dum Vida na Mirah (sad Miranje), ako ovaj posljednji nije možda indentičan s Vidom iz Cerinaca.

I slijedećih godina stalno čitamo u izvještajima zadarskih rektora i ninskoga kneza žalopojke na loše stanje Nina i česta turska zatrkivanja pod zadarske i ninske bedeme. Tako su 15. srpnja 1500. god. 2000 vojnika pod Skenderovim vodstvom pljačkali, ali ih je ninska posada potisnula. U mletačkom koleđu je odlučeno da se u Nin pošalje 100 španjolskih plaćenika i municije.[28] Samo osam dana poslije pišu o navali turskoj na selo Trnovo i pokušaju osvojenja Nina pomoću ljestava, koje su valjda prislanjali uz gradske bedeme.[29] U mjesecu kolovozu dodjeljuju u Mlecima izvjesnu količinu municije za potrebe Nina i Vrane, zatim nove plaćenike za iste tvrđave. Te godine je bio došao u Nin Alvise Zucarin s ljudima radi prokopavanja luke, ali je odustao zbog visoka vodostaja i svi su se vratili natrag. Krajem godine (17. XI) nanovo se ovamo zalijeću turski martolozi i otimaju Morlacima ono što su oni bili upljačkali.[30] To su žalosni rezultati mletačke nebrige za ovaj grad i njegovo i onako malobrojno žeteljstvo. Pomoć su slali istom kad bi je građani ili knez zahtijevali. Jednom su oni tražili 100 ljudi zbog prijeteće navale od strane Turaka, a oni im upućuju s Osora ljude bez oružja, iako grad nije imao ni artiljerije! Španski plaćenici, koje su prije ovamo uputili, hće da odu jer nisu dobili plaće.[31] Iduće godine ipak se šalje zadarskim rektorima 400 dukata za podmirenje plaćenika u Ninu i Vrani, ali istom kad su ovi zaprijetili da će napustiti službu ako ne budu uskoro podmireni. Inače je te godine Nin napustio i biskup i redovnice iz samostana sv. Marije i nastanili se u Zadru. Rektori javljaju o potrebi osiguranja posada u Novigradu, Ninu i Vrani. Turci se opet spremaju na navalu. Zadnji put su odveli 3000 ljudi i 25.000 blaga. Čuje se o dolasku Skenderpaše s 9000 vojnika. Jedni govore da ide prema Vrani, a drugi vele u pravcu Nina. Njegov sin harači oko Nina s 2000 konjanika, a iz zadarskog je kotara rodom njegov vojvoda Sulejman, koji sada vodi neprijatelja. Sa Skenderpašom je i njegov sužanj Luka Zugli iz Hrašćana.[32] Te godine je ninski knez došao u Mletke »con modello belissimo di Nona«, da gospodi pokaže kako se grad samo čudom obranio od Turaka, koji su se već bili preko zidina popeli na krov jednog ženskog samostana. Grad je tada imao

[28] Arkiv V, 112, 114.
[29] Ibid., 116.
[30] Ibid., 146, 148, 153, 154.
[31] Ibid., 135.
[32] Arkiv VI, 161, 164, 165—166, 167—168, 173—174, 175, 195.

200 branilaca, ali su oni uspjeli odbiti neprijatelja i neke pobiti. Inače se knez žali zbog smanjenja posade u gradu i okolici, a uzrok je tomu očito slabo plaćanje, jer su za četiri mjeseca primili samo 27 dukata. Bedemi su malo popravljeni, a u gradu nedostaje živeža.[33] Godine 1502. zadarski knez i kapetan idu u Nin s inženjerima radi izviđanja stanja u kome se grad nalazi. U Mlecima međutim raspravljaju hoće li se Nin popravljati ili bi se gradila nova utvrda u Virui. Uskoro je došao iz Zadra jedan oficir s kartom Nina i Dalmacije i opisom njihovih potreba.[34] Prvih mjeseci 1503. god. pronose se glasovi kako se Skenderpaša sprema u ove strane. Knez Kožul i drugi opskrbili su Nin, Vranu i Nadin, pa sada traže novce. Ali uza sve to mletačka vlast slabo se brine za obranu grada : ninska artiljerija razbacana po bedemima i nemarno čuvana. Gradu je potreban jedan bombardijer.[35] U godinama 1502—1504. nema vijesti o samim turskim provalama u ninske strane, po svoj prilici ih nije ni bilo, jer je tada sklopljeno primirje između Turske i Mletačket Republike, a 1504. god. potpisan je mir među njima, te je stari ratnik Skenderpaša okrenuo svoje vojevanje na drugu stranu. Njegovo treće begovanje u Bosni (1499—1505) i imalo je, izgleda, glavnu svrhu da posluži uznemiravanju susjednih mletačkih krajeva i time paralizira njihove snage i oteža im slanje vojske i ratne opreme u Moreju, gdje su se vodile glavne borbe među ovim silama.

Nakon ovih operacija u toku rata koje smo pobliže opisali na temelju vijesti koje su u Mletke slali ninski knezovi, odnosno zadarski knez i kapetan, rijetko se čuju glasovi o turskim zaletima u ove krajeve. Istom 21. travnja 1510. god. javlja zadarski kapetan da je bio u Ninu. Grad je velik, ali slabo napučen. Iz luke se može pregaziti do bedema. Ističe da bi to trebalo urediti.[36] Opet 1514. god. čujemo da su turski konjanici trčali oko Nina, ali nisu učinili velike štete.[37] Stanje relativnog zatišja potrajat će sve do kraja drugog decenija ovoga stoljeća. Ali zato će biti više napadaja od vremena kad je bosanskim sandžakom postao poznati ratnik Gazi Husrevbeg, koji je mnogo učinio za proširenje ovoga graničnog područja Turskog Carstva dvadesetih i tridesetih godina ovoga stoljeća. Već je njegov prethodnik Mustafa obnovio pohode u Dalmaciji, pa se među ostalim početkom 1520. god. 200 turskih konjanika sukobilo s mletačkim plaćenicima pod gradovima zadarskog kotara. Odveli su blizu 300 ljudi i preko 300 glava blaga. Vijesti se šire da se u Bosni opet sprema konjaništvo, koje će možda napasti na Dalmaciju.[38] Dana 15. studenoga iste godine javljaju u Mletke zadarski rektori: 500 turskih konjanika napali Nadin, pa Zemunik, a onda Nin. Stratioti ih dočekali i

[33] Ibid., 200, 211.
[34] Ibid., 220, 221—222, 223.
[35] Ibid., 236, 258.
[36] Ibid., 333.
[37] Ibid., 411.
[38] S. Ljubić, Commissiones et relationes venete II, 142—143.

dvojicu uhvatili. Malo su štete učinili i prisiljeni na povratak. Poslije mjesec dana rektori ponovo javljaju: svi su znakovi da će Turci navaliti, pa su opskrbili Vranu i Nin, a potrebno im je još više konja za stratiote i 200 barila praha.[39] 21. siječnja 1521. godine rektori pišu kako se opskrbljuju Vrana i Nin. U Nin dato 50 momaka, od toga nekoliko puškara. Turci su nedaleko Skradina. Dva mjeseca kasnije čuje se iz Splita kako je u Bosnu došao carski izaslanik s dvojicom kadija, koji će popisivati štete koje su Turci učinili u Dalmaciji. Bajlo je uputio pismo da se pažljivo postupi s njima, kako bi rezultat bio što povoljniji.[40] Husrevbeg je tada započeo svoja osvajanja po Dalmaciji, zauzeo je Skradin i Knin 1522. godine i na taj način više približio granicu bosanskog sandžaka u neposrednu okolicu Zadra, a time još više ugrozio ovaj kraj. Tako je išlo iz godine u godinu. Zato u Mlecima odlučuju da se poprave kasteli zadarskog teritorija i doznačuju u tu svrhu 2000 dukata za Nin, Vranu, Nadin i Novigrad. Šalje se i inženjer (1524).[41] Još je prošle godine dalmatinskom generalnom proviđuru naređeno da se ti gradovi ispitaju. Kao inženjer je označen Matija Bukonović(?) iz Zadra, »persona assai perito e sufficiente«.[42] Međutim, te mletačke mjere nisu, čini se, ništa popravile stanje u Ninu. Za taj grad se 1524. godine piše da je raseljen i obzidan starim i trošnim bedemima.[43] Mletački upravitelji su savjetovali vladi da ga ili čestito uredi i opskrbi ili da ga posve sruši.[44] Ni druga susjedna naselja nisu bila u boljem položaju. Godine 1525. kaže zadarski knez Bertucci Civran da se Ljubač običava davati u najam za 600 dukata godišnje, a sada se dobiva samo 300 dukata. Zbog turskih pustošenja je gotovo posve nenastanjen.[45] Zadar i Nin su ugroženi osobito nakon turskog osvojenja Obrovca 1527. godine, gdje su turske vlasti uspostavile neku flotilu manjih brodova i time mogle i s morske strane činiti poteškoće mletačkoj dominaciji u ovom kraju. Od osvojenja Obrovca Turci su svakodnevno pred vratima Zadra, a ni u kotaru se zbog turskih prepada ne mogu držati straže — izvješćuje Zacharija Valaresso.[46] Po riječima zadarskog kapetana Jacoma Marzella 1523. god., Nin je bio veliki grad, ali gotovo posve napušten i ruševan, pa se uzdržava samo velikim troškovima. U velikom kastelu ovoga grada ne može se uopće stanovati. Potrebno bi bilo popraviti i most kojim se u grad dolazi.[47]

Iako Husrevbeg ni nakon osvojenja Knina, Skradina i Obrovca nije mirovao, malo je zalazio u ove strane, jer mu je više pažnje privla-

[39] Arkiv VIII, 88, 91.
[40] Ibid., 93, 109.
[41] Ibid., 184.
[42] ASV — Secr. cons. rog., vol. 50. Ispis u HAZd, fond. Ljubić, kut. 6, sv. 60, f. 71.
[43] S. Ljubić, Comm. et relat. I, 173.
[44] Ibid., II, 44.
[45] Ibid., I, 183.
[46] Ibid. I, 196.
[47] Starine XXIV, 196—197.

čio uskočki Klis, a dužnost ga je zvala i na bojno polje u Ugarskoj i sjevernim hirvatskim krajevima. Klis pod udarcima jačeg napadača napuštaju njegovi branitelji i građani. Time je nestalo i posljednje hrvatske tvrđave u Dalmaciji koja nije bila pod mletačkom upravom. Iza osvojenja Klisa i osnutka kliškog sandžaka (1537) pošao je Husrevbeg s prvim kliškim sandžakbegom Muratbegom Tardićem, rođenim Šibenčaninom, na sjever i opsjeo Nadin i Vranu. U Nadinu je bilo 150 pješaka i 50 konjanika, koji su bez borbe predali grad i sami se povukli. Tako je bilo i u Vrani. Plaćenici iz te tvrđave pobjegli su u Nin. I iz nedavno izgrađenog Zemunika posada je također utekla, ali su ga spasili hrvatski vojnici koji su u posljednji čas zaposjeli tvrđavu (1538).Tako se je oko Zadra i Nina stezao obruč i sve ih više ugrožavao. U tom ratovanju bio je Nin od Turaka posve razrušen, ali ga oni nisu zadržali.[48] Još je deset godina prije toga događaja zadarski knez Victor Barbadigo strahovao da bi se u Ninu mogli, ako ga Mlečani napuste, naseliti neprijatelji, koji bi htjeli ugrožavati Zadar. Inače kaže da je ninsko područje lijepo i plodno, ali se zbog straha od Turaka i martoloza malo obrađuje. Tu ima dosta sijena i obilje vode.[49] Njegovo se strahovanje, kako vidimo, nije obistinilo. On je kao i neki prije njega, predlagao da se poruše ninske zidine i izgradi citadela. To će ponoviti i zadarski kapetar Pietro Pisani 1550. godine,[50] ali će zidine ostati još gotovo jedno stoljeće.

Mletački inkizitor Gianbattista Giustiniano 1553. godine opisujući Nin kaže da je u ruševnom stanju i u njemu žive ponajviše seljaci. On to obrazlaže time što su žitelji Nina obvezani stražariti noću na zvoniku, a građani to ne žele činiti. Tko bi taj namet ukinuo, omogućio bi da se grad ponovo napuči. On predlaže ukinuće toga nameta, jer bi se time mnogo postiglo. Prije rata, međutim, bio je to lijep grad i u njemu je živjelo dosta plemića. Za vrijeme rata kuće su porušene, a grad poprimio izgled sela. Ima samo 150 stanovnika, a u okolici 400.[51]

Još je jednom u XVI stoljeću zaprijetila velika opasnost Ninu i mogao je pasti u ruke turskih osvajača najviše zahvaljujući mletačkom nehaju i raseljenosti svoga žiteljstva. To je bilo u vrijeme ciparskog rata 1570—1573. O tome nas izvješćuje generalni providur dalmatinski Zuanne da Lezze 1571. godine. On navodi da su se već u početku rata povele u zaleđu Zadra i Nina velike borbe s naizmjeničnom srećom. Nakon pada Zemunika i Poličnika u turske ruke, Ninu je tek zaprijetila prava opasnost. Knez ninski Paolo Zanne bio je ranjen i otišao u Zadar, a u napušteni Nin nagrnulo je mnogo svjetine iz susjednih sela, koja je bježala pred Turcima. Ovi su se

[48] S. Ljubić, Com. et relat. III, 20.
[49] Ibid., II, 43.
[50] Ibid., 186.
[51] Ibid., 153.

tada svakoga dana zalijetali iz Zemunika pod ninske zidine. Mletačka se vojska u dva maha potukla s Turcima. Jednom je imala uspjeha, a drugi put je natjerana u bijeg. Tada je došao u Nin Giulio Savorgnano i izveo posadu iz grada, a bedeme dao porušiti.[52] Taj svoj potez su Mlečani kasnije žalili, jer je i nakon rata grad ostao u njihovim rukama, ali slabo upotrebljiv. Zato generalni providur Giakomo Foscarini predlaže 1573. godine obnovu grada.[53] Rušenje Nina žali i avogador inkvizitor Andrea Giustiniano 1576. god. On navodi da su Turci našli u Ninu zvona, od kojih su salili topove s kojima su opsijedali Novigrad. Oni su ostali u posjedu Nina 2 godine, a tada su Mlečani na nagovor tamošnjeg biskupa nanovo zaposjeli Nin i oživjeli ga. Sad u Ninu ima 814 žitelja, od toga 232 sposobna za vojsku.[54] Očito Giustiniano pod onim da su Turci ostali u posjedu Nina 2 godine misli da su oni tada dominirali ninskim područjem, iz kojega su se Mlečani bili povukli, a poslije su se izmijenile uloge. I broj žitelja je svakako preuveličan, jer on sigurno obuhvaća sve žitelje i u gradu i u okolici. Vidi se to po kasnijim podacima iz 1581. god., kada je u Ninu bilo samo polovica gore navedenog stanovništva.[55] Generalni providur Ferigo Nani 1591. godine piše da bi Mlečići mnogo štetovali kad bi slučajno izgubili Nin. U prošlom ratu između Turaka i Mletačke Republike, nastavlja dalje Nani, Turci su ga bili zauzeli, samo im nije bio potreban, pa su ga napustili, a Mlečani se opet povratili u grad. Žalili su to Turci poslije, jer bi imajući u svojim rukama Nin postali gospodari većeg dijela zadarskih kotara. Na kraju predlaže rušenje preostalih bedema i kula.[56] Tako je Nin dočekao i kraj XVI st. u veoma jadnu stanju. Tome su, kako smo mogli vidjeti, najviše pridonijeli sami Mlečići i njihovi upravitelji, jer nisu pokazivali dovoljno brige za ovaj grad i njegovo područje.

Potrebno se je ovdje još malo zadržati na tvrdnjama mletačkih relacija da su Turci za vrijeme ciparskog rata gospodarili Ninom. Teško je povjerovati da bi oni u to vrijeme kad su još na sve strane napredovali i nizali pobjede, napustili jedan grad, ako su ga već bili zauzeli. Oni su težili za što većim proširenjem svojih posjeda i u ovom kraju su tada osvojili tvrđave Zemunik i Poličnik, kulu Vrčevo i plodni Tinj. I Nin im je mogao poslužiti kao vojno uporište, a ujedno i kao gospodarski važan posjed poput Tinja, koji je postao feud obitelji Sokolovića. Njihova je premoć bila evidentna i ništa im nije stajalo na putu da zauzmu i nešto više. I provođenje mirovnog ugovora bilo je potpuno u rukama bosanskog sandžaka Ferhadbega Sokolovića, koji je, može se reći, diktirao uvjete mira i mirovni

[52] Ibid., III, 255—258. — Vijesti o rušenju Nina stigle su Mletke 4. srpnja 1570. g. Narod i artiljerija premješteni su u Zadar. Ispisi fra Dane Zeca iz Vatikanskog arhiva II, str. 157, 189—190. HAZd rkp. br. 76.

[53] G. Novak, Commissiones et relationes venete IV, str. 33.

[54] Ibid., str. 179.

[55] Ibid., str. 257.

[56] Ibid., V, str. 29.

ugovor. Da su htjeli, mogli su imati i Nin, ali on se u tom sklopu i ne spominje. Razloge i objašnjenja treba tražiti u neznatnoj fortifikacionoj vrijednosti grada, a bio je i raseljen. Uz to Nin nije bio ni trgovački važan, a isto tako ni kao luka, jer su Turci u njegovoj blizini imali dvije druge važne luke. Zadar je već tada bio uveden kao izvozna luka za blago, a Obrovac je odmah nakon osvajanja (1527) postao važno izlazno uporište za turske brodove u borbi protiv uskoka i istodobno kao skela za izvoz drva iz velebitskih šuma i za uvoz paške soli u zamjenu za žitarice i drugu robu koju su trebali mletački podanici u ovom kraju. Prema tome, u vrijeme ciparskog rata mogli su samo turski podanici, Morlaci, gospodariti Ninom, ali ga vjerojatno ni oni nisu naselili, kao što će učiniti u vrijeme kandijskog rata, kad je Nin također bio napušten, srušen i spaljen od mletačkih vlasti.

Pogledajmo još šta su za Nin učinili sindici Zuan Giacomo Zane i Zuanne Michiel 1588. godine. Njima su građani ninski iznijeli svoje poteškoće i molili da im se pomogne. Jedna od većih poteškoća i uzroka nenaseljenosti Nina — govorili su predstavnici Ninjana — jest straža na zvoniku, gdje se svake noći šalju četiri stražara. Međutim, ta je straža beskorisna, jer ne čuva ni bedeme, ni vrata, ni polje, koje se noću ne može (s toga mjesta) vidjeti; jedino ta straža ide u korist gradskih službenika, da tako kažnjavaju ove siromahe, koji se umorni od dnevnih napora i savladani od sna znaju katkad naći pri spavanju (na straži). Pa iako je to javna straža, ona nije plaćena od javne vlasti, i stražari bivaju kažnjeni (zbog spavanja na straži) novčano, a nekad i protjerani iz grada. Ponizno molimo — nastavljaju građani — da se ta straža ukine u vrijeme kada to ne traže izvanredne potrebe. Kad je to nužno, svi su spremni uložiti svoje živote za opće dobro i izgradnju ovoga grada. Ali ako se Vašem uzvišenom gospodstvu čini da rečena straža koja se sastoji od grupe vojnika ipak treba da stoji na vratima i bedemima, neka se barem jedan od četvorice oslobodi i neka služi u gradu ili izvana uz plaću od 24 dukata za svakoga. Na taj će se način moći držati straža bez povećanja traškova za osiguranje, a dvojici stražara na zvoniku dati po 12 dukata svakom. Tri stražara mogu zadovoljiti po danu u polju imajući najviše (posla) sa strane Ljupča i Gruha, gdje ih ima 10, gdje je najveća opasnost prema neprijateljskoj granici. — Sindici su odlučili ovako: Budući da straža na zvoniku ne treba da čuva zidine, vrata i polja, nego samo grad iznutra prema potrebi, neka se ukine kako građani traže. Međutim, valja je postaviti u izvanrednim potrebama tamo i na svakom drugom mjestu. Time je udovoljeno njihovoj davnašnjoj želji, jer se ta straža spominje još 1553. god. kao velika nepogoda za građane.[57]

Osim one straže na zvoniku stolne crkve u samom gradu, koja je tom odlukom ukinuta, postojala je još jedna straža na crkvi sv.

[57] HAZd — Fond. Ljubić, kut. 2, sv. 18.

Nikole u Prahuljama. Još u srednjem vijeku je ta crkvica služila kao promatračnica, a u vrijeme turskih ratova dograđena je posebna kruna za stražu.[58] Vjerojatno su obje ove straže održavane za sve vrijeme ratova između Turaka i Mletaka, iako o tom nema daljih vijesti u izvorima.

Sinidici su 1588. god. učinili građanima olakšicu i glede otvaranja gradskih vrata ujutro i zatvaranja noću. Ukinuli su dalje plaćanje takse za kupovinu vina za vlastite potrebe, kao i na blago koje se nabavlja za sebe. Oslobađaju se i davanja nekih dijelova zaklane životinje gradskom knezu, ako meso neće prodavati. Knez im ne smije zahtijevati ribe i školjke koje oni love za sebe. Ne moraju svaki put tražiti dozvolu od kneza kada nose živež u Zadar radi prodaje, niti plaćati takse za boletin koji im se izdaje kad nose žito u Zadar. Sve su to njihove davnašnje povlastice i potvrđuju im se.[59]

Kako vidimo, Nin je uza sve nevolje koje je proživljavao u onim teškim vremenima sačuvao status grada, iako je po broju žiteljstva bio odavno pao na nivo malog sela. Osim toga zdravstveni uvjeti života prisiljavali su mnoge građane, među njima biskupa i kneza, da napuste svoj zavičaj i odu boraviti u Zadar. Time se još više smanjio broj žiteljstva, a uz to se ono i mijenja, jer na mjesto starih građana dolaze seljaci iz obližnjih sela ili pak iz udaljenih krajeva pod turskom upravom, koji su tražili zemlje za obrađivanje.

Uza sve navedene nevolje pridružuje se još jedna, kojoj nalazimo spomen istom pod kraj XVI stoljeća, a sigurno je postojala i prije. To su bili uskoci iz Senja. Oni su u svojim operacijama po turskim krajevima često prelazili preko zemljišta pod kršćanskom upravom, pa su i tu ne jednom robili i palili, da bi došli do plijena. Papa je novčano pomogao uskoke, da bi kršćane pustili na miru, ali ni to nije uvijek pomoglo. Tako su 1580. god. ili nešto prije uhvatili nekog svećenika iz ninske biskupije i narod ostavili bez dušobrižnika.[60] Drugog su svećenika kad se vraćao iz Nina u Zadar napali neki oružani ljudi, da li uskoci ili mortolozi, sam nije znao reći i htjeli ga posjeći, ali se je on izmakao, te su ga dohvatili sabljom samo po nosu.[61] Uskoci se spominju u vezi s Ninom i njegovim područjem i u početku XVII stoljeća sve do njihova raseljenja iz Senja.[62]

Sve je to utjecalo na strašan rasap žiteljstva ne samo grada Nina, nego i njegove okolice. Pokazuje nam to najbolje spisi iz 1600. i 1605. godine u kojima su navedna sela ninskog teritorija koja su tada bila napuštena, onosno u kojima se je još živjelo. Prvih ima 18, a onih u kojima je još bilo života samo 8. Godine 1600. naseljena su bila

[58] Nin, problemi arheoloških istraživanja, Zadar 1968, legenda uz tablu XXXVIII.

[59] Vidi bilješku 57.

[60] K. Horvat, Monumenta Uscocchorum I, str. 29.

[61] Spisi ninske biskupije, kanonske rasprave XIV—XVIII st, u Nadbiskupskom arhivu u Zadru.

[62] ASV — Dispacci dei proveditori di Dalmazia, sv. 14, 15, 16.

ova sela: Kupari, Klanice, Grepano, Dračevac, Komorsa, Breschevse(?), Vojkovci, Jasenovo, Sutmia, Barbičice, Sušnjaci, Brdarići, Cernice, Jazbulje selo, Podvršje, Jubiština, Prus i Oprica(?). Pet godina kasnije navedena su nastanjena sela: Vir (Pontadura), Brevilakva zvana Privlaka, Zaton, Slovšane, Novoselci, Verhe (Vrsi), Poljica, Mijagošćina i Ambrošćina zajedno.[63]

Takvo je stanje bilo tih godina, a poslije se je ipak dosta napuštenih sela nanovo napučilo, neka dapače i dosta brzo, prema tome kako su se uvjeti života razvijali i omogućavali obnovu. I dalje je, naravno, postojala stalna opasnost, sad veća sad manja, od navale s turske strane, ali sad već dugo vremena nije bilo formalnog rata, pa je vladalo barem privremeno zatišje. U prvo doba turske su navale poticale iz Bosne, bolje rečeno iz Sarajeva, gdje se je vojska skupljala i organizirala, a vode je redovito bosanski sadžaci, kojima je tu i sjedište. Moramo misliti da su i glavninu vojske sačinjavali domaći ljudi, jer je Bosna već rano prilično islamizirana. To će potrajati sve do sredine XVI stoljeća, kad se je turska vlast učvrstila i u Dalmaciji, pa su se odatle počele upućivati čete koje će napadati i pljačkati mletačke posjede. Tu se sada ističu i vojvoda Sulejman, bivši sužanj Skenderpašin, rodom iz zadarske okolice, tu je kasnije Murat vojvoda (Muratbeg Tardić) Šibenčanin, prvi kliški sadžakbeg 1537. god., koji je s Husrevbegom najviše pridonio turskom osvajanju u srednjoj i sjevernoj Dalmaciji. I u drugoj polovici XVI stoljeća stanje se ne mijenja. Glavnu riječ u turskom nastojanju oko proširenja njihova posjeda u Dalmaciji vodio je bosanski sandžak Ferhadbeg Sokolović sa sjedištem u Banjoj Luci, a pomagači su mu bili zapovjednici turskih posada u Skradinu, Drnišu, Obrovcu, Islamu, Karinu, Vrani i dr. Naravno, nije u tom izostala ni pomoć iz kliškog i hercegovačkog sandžaka, a neki put i iz zvorničkog, pa i smederevskog. To je bilo u vrijeme formalnog ratnog stanja među državama, kao i u vrijeme mira, kad je također bilo često pograničnih sukoba i čarkanja. Međutim, u tim sukobima za vrijeme mira učestvovala je uglavnom vojska domaćih krajišnika, a posebno su u tome bili poznati oni iz Bihaća (Bišća) i Udbine.

Dok smo iz XVI stoljeća imali dosta podataka o Ninu s obzirom na opasnost koja dolazi s turske strane, u XVII stoljeću ih već nema toliko. Istina, za ono prvo vrijeme više ima objavljenih izvora za ovo pitanje, a za kasnije doba još su neobjavljeni. Ipak se vidi da opasnost nije prošla, iako je jenjavala, jer nema pravog rata. I 1614. godine sigurno su strahovali od nekog zapleta na granici, dok je generalni providur Lorenzo Venier odredio otok Vir kao sklonište za sve Ninjane s njihovim blagom.[64] Dvije godine iza toga isti providur

[63] Prijepis u rukopisnom kodeksu Monumenta Ecclesiae Cthedralis Nonae, str. 283—284., u Nadbiskupskom arhivu u Zadru.

[64] Dispacci gen. prov. Lorenzo Venier, ispis S. Ljubića, HAZd, fond S. Ljubića kut. 4., sv. 17.

u svojoj relaciji senatu govori o potrebi izgradnje fortifikacionih objekata (kule, mostovi), kako bi se grad osposobio za obranu od eventualne neprijateljske navale.[65] Mostovi se popravljaju i poslije, jer su brzo propadali, budući da su bili građeni od drveta.

Godine 1637. generalni providur Alvise Mocenigo u svojoj relaciji posebno ističe značenje Nina kao tvrđave za obranu Paga i njegovih solana, kao i Novigrada. Zato je potrebno mnogo nastojati da bi se on očuvao.[66] Idućih godina imamo veoma zanimljivih podataka o življstvu cijele Dalmacije i o vrstama blaga kojima ona obiluje. Tako se za 1642. godinu navodi da u Ninu s okolicom ima 354 za vojsku sposobna čovjeka, 706 žena i djevojčica, te 293 dječaka. U gradu i na cijelom ninskom području bilo je tada 52 konja, 323 magarca, 1470 volova i 4904 glava sitne stoke. Ti se brojevi ponavljaju i dvije godine poslije u prilogu relaciji generalnog providura Gian Batiste Grimanija. Međutim, u onom izvještaju iz 1642. godine navodi se uz broj žiteljstva i blaga još i posada, artiljerija, ručno oružje i municije. Nin je tada imiao 268 članova posade raspoređenih u šest četa. Artiljerija se sastojala od dva topa, jedne puške s prstenom i tri maškule. Bile su zatim 24 puške sa stolicom, 100 pušaka s bodežom i 8 kopalja. Municija je bila slijedeća: 55 željeznih kugli za top, 28 željeznih kugli za pušku s prstenom, 518 kugli za pušku sa stolicom, 550 kugli za pušku s bodežom, 930 kugli za obične puške (arhibuso), te 440 libri sitnog i 28 libri krupnog praha. Kako vidimo, artiljerija je u gradu bila veoma slabo zastupljena. Zato se sigurno i ističe potreba nabavke još dva topa od 6 libara, zatim 20 kopalja i 6 maškula. Gradski su bedemi bili na četiri mjesta ruševni pa ih je trebalo popraviti. Morala su se popraviti i gradska vrata.[67] Ove smo podatke namjerno u cjelini citirali jer oni pokazuju stanje u gradu samo tri godine prije početka kandijskog rata, kada će Nin još jednom postati poprište borbi i žrtva ratnog vihora. U tom je ratu Nin prvo napušten, zatim zapaljen, a na kraju još i bombardiran s galija (1646) kako bi bilo nemoguće da se Turci tu učvrste. Na taj mu je način zadat najveći udarac u toku stoljetnih borbi oko njega, koje su vodile turske i mletačke vojske. U takvu stanju je Nin ostao gotovo cijelo vrijeme rata. Istina je, uvijek je bilo nekoga tko je živio na gradskom zemljištu, pa se tako i 1665. god. navodi u Ninu 40 obitelji, koje su zajedno imale 140 članova.[68] To je najmanji broj žitelja koji se ikada

[65] Na istom mjestu, sv. 19.

[66] Na istom mjestu, sv. 26.

[67] G. Stanojević, Popis vojnih posada, ratne opreme, ljudstva i stoke gradova i kaštela u Dalmaciji i Boki Kotorskoj iz 1642, Vesnik Vojnog muzeja 13—14 (1968), str. 126—127.

[68] Spisi biskupa Fr. Grassija u Nadbiskupskom arhivu u Zadru. — Obitelji su slijedeće: Obitelj pok. Gaspar Sculich (6 članova), Margarita Sculich sa sluškinjom, Zorzi Colarich (4 člana), Vido Miloseuich (2), Piero Miloseuicich (3), Paullo Couacich (4), Gercha Couacich (1), Andra Stogacha (3), Simon Carlepton (3), Antonio Suarach (3), Anica Ticouich sa kćerkom (2), Zorzi Buglat (6), Andra Repina (6), Bosiza sa dva sina (3), Simon Marouich

zna da je bio u Ninu. Poslije rata, koji je završen 1669. godine, život se počinje normalizirati, jer je i turska opasnost smanjena.

Novi rat koji je nastao 1683. godine i u kojem je i Mletačka Republika učestvovala na strani turskih neprijatelja, bio je posve drukčiji po svojim posljedicama od svih prijašnjih. U tom je ratu Turska od početka gubila i povlačila se iz svih svojih pokrajina izvan Bosne na zapadu i sjeveru. Tako se je i Dalmacija u kratko vrijeme našla gotovo cijela pod vlašću Mletaka, što je potvrđeno i Karlovačkim mirom 1699. godine. Tako je i Nin bio napokon oslobođen opasnosti koja mu je toliko godina prijetila i počeo se obnavljati jednako kao i druga naselja koja su imala sudbinu sličnu njegovoj.

Osim povremenih ratnih sukoba i pojedinih pljačkaških provala u okolici Nina, turska je vlast imala i jednu drugu trajniju vezu s Ninom. To je prostiranje jednog dijela ninske dijeceze na području koje je bilo pod turskom upravom. Ova povezanost Ninske biskupije s Turskom počinje 1526. godine kad je Bosni pripojeka Lika, koja je djelomično bila pod jurisdikcijom ninskih biskupa. Stradavanje ovih krajeva od turskih provala može se pratiti još od druge polovice XV stoljeća. Posebno je žalostan slučaj krbavskog boja 1493. godine, koji je uz ostale izvore opisao i ninski biskup Juraj Divnić.[69] Divnić se je i sam zalagao za obranu svojih vjernika i dijeceze, a sigurno je pisao i o drugim turskim ratovima i njihovim poharama, ali nam, na žalost, do sad nije uspjelo naći štogod od toga.

Onaj dio ninske biskupije pod turskom upravom povremeno su obilazili biskupi ili njihovi ovlašteni delegati. Prva poznata nam vizitacija ovih krajeva jest ona biskupa Cedolina 1579. godine, koji je obišao i one župe svoje biskupije koje su bile pod turskom vlasti. Samo u jednu nije mogao poći zbog svađa između kršćana i muslimana.[70] Kad je 1590. god. ninski biskup obilazio svoju dijacezu, on ističe za onaj dio pod turskom upravom (sjeverno od Bribira i Nadina) da tu nije našao među kršćanima ni jednoga inovjerca.[71]

(3), Simon Repina (5), Gregorio da Lucoran (1), Zuanne Darsan (6), Martin Glabich (6), Stoia Garliacha sa kćerkom (2), Gercha Maenich i kći (2), Zuane Farleta (4), Mattio Machich (3), Zuane Bolosne (?, 3), Tomaso Bauch (4), Mandiza Zubouich (5), Zuito Coletich (4), Mato Giuanceuich (4), Mato Suholasa (4), Margarita Giuanceuich (4), Nicollo Kosina (5), Vle (!) Kosina (7), Marcho Kosina (6), Toma Gopa (6), Piero Gopa (3), Mato Dundouich (3), Ilia deci (?) Crauia (?) (3), Capni (?, 1).

[69] Divnićev opis krbavskoga boja objavio Vjekoslav Klaić pod naslovom: Pismo ninskoga biskupa Jurja Divnića papi Aleksandru VI, pisano u Lici 27. rujna 1493. u kojem izvješćuje o boju na Krbavskom polju pod Udbinom (9. rujna 1493.). Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog Zemaljskog arkiva V/4 (1903), str. 248—251. — Turske izvore o tom boju donosi A. A. Olesnicki, Bezimeni turski ljetopisac o bojevima Turaka sa Hrvatima godina 1491 i 1493, Rad 245 (1933), str. 210—219; isti, Bošnjak Hadum Jakub, pobjednik na Krbavskom polju g. 1493. Rad 264 (1939), str. 123—160. Isti, Krbavski razvoj po Sa'd-ud-dinu. Nast. vj. XLII (1934/35), str. 185—208.

[70] Tajni Vatikanski arhiv, Arch. Concil., 29, 53. Valierova apost. vizitacija fol. 12r i 17r. Do ovoga sam podatka došao dobrotom A. R. Filipija.

[71] Monumenta Ecclesiae Cathedralis Nonae, str. 281—282.

Iz XVII stoljeća ima nekoliko zanimljivih podataka o vjerskom životu katolika ninske biskupije pod turskom upravom. Početkom 1638. godine šalje biskup Blaž nekog redovnika da pohodi 26 sela »u kih ćete moći poslužiti svetimi sakramenti onim Krstjanom koji se nahode u pisanih mistih«. Dalje se upućuje da se ne miješa u sela pod Zadarskom biskupijom, kako bi se izbjegle evenutalne smetnje.[72]

Starohrvatska crkvica sv. Nikole, na kojoj se vidi dograđena kruna za stražu

24. kolovoza 1655. god. piše don Jure Mirković ninskom biskupu Francisku Andrijaševiću, moleći da se proštenje u njegovu selu koje je naviješteno odgodi zbog toga što se je narod razbježao čuvši za »niki glas od Turaka« i da se održi »dokle se ljudi skupe i bude manje straha od neprijatelja«. To je bilo vrijeme kandijskog rata, kada su zalijetanja s jedne i druge strane granice bila stalno na redu, i je-

[72] Donosim cijelo pismo pisano hrvatski latinicom. »1638. Ex. Postovani Otze. Oto uam sagliemo upisana mista nasse Ninsche Biscupie u chich chele mochi poslusiti sfetimi sacramenti onim Cherstianom choise nachode u pisanich mistich a u one dusce koge se nachode pod Archibiskupiom Zadarchom (!), nichachor se ne uchladaite, da necha ne bude smetgna meu puchom ni od uase ni od nase strane, i acho bisse prigodilo da se ne bude chotiti choigodir spouidati u popa Soricha, morete rechi da nami ne stogi ne poslusati

dino se tako može objasniti bježanje naroda iz sela. Župnik Jure Mirković nalazio se je tada u Zadru na liječenju, a biskup Andrijašević 5. studenoga iste godine izdaje veoma strogu zabranu udaljavanja svećenika iz njihovih župa bez posebna odobrenja, pod prijetnjom novčane i moralne kazne.[73] Poslije rata koji je završen 1669. godine život se počinje normalizirati, jer je i turska opasnost smanjena Dok su za vrijeme rata i biskup i njegovi pomoćnici bili dvadeset i

gnichouu spouid radi dusse, dali da se ne da ni nami ni uami usrocha smetgne, necha prouide oni cogim ge to nogerglie. I da ste mi sdraui. Iz Zadra na 21 miseza febrara 1638. Vas u Isucherstu Blas Biscup Neschi (!), Banofschi i Liuschi (!). Sella i Cerque cogie imate dersati. Sfeti Marttin Sella Machurzi, Sfeti Martin Selou coisu pod Polissane, Visozane, Suchouare, Gladusse, Islam, Chrupagl, Sfeti Giurai cod Babina duba, Tersci, Sfeti Lucha in Camegnane, Podbegnane, Stupnich, Sfeti Giurai, Cassouich, Cerince, Ternouo, Sfeti Michouil, Bigliane, Sfeti Giurai Corlat, Sfeti Girolam, Prosquich la Madonna, Nadin, Sfeti Giurai Crosteuich, Polazza, Lissane.« — U talijanskom prijevodu pisma potpis glasi: Biasio Vescouo di Nona, Banadego, e Licha. — Spis se nalazi u kodeksu Monumenta Eccl. Cath. Nonae, str. 303—305. — Pop Sorić je poznati don Stipan Sorić, koji se spominje i u jednom turskom dokumentu iz iste godine kad se je miješao u poslove visovačkih franjevaca na područje Krke i Kotara, koji su imali od davnina od turskih vlasti dozvolu za držanje mise u tim krajevima (turski dokumenti samostana na Visovcu, kat. B, br. 46). Sorić je poginuo u Lici ljeta 1648. g. (B. Desnica, Istorija kotarskih uskoka I, str. 44—45). — Riječ nogergile po usmenom objašnjenju dr A. M. Strgačića »imala bi biti nagrlje. Još se čuje na Ižu: ne daj mu nagrlje = ne ili k njemu i ne dosađuj mu. Ovdje nagrlje znači: čija je to dužnost«.

[73] Spisi se nalaze u Arhivu Biskupije ninske, spisi biskupa Fr. Grassija. — Pisma glase: Mnogo Prisuitli i plemeniti Gospodine. Necha znade V. P. Gos(podst)uo, chacho ya Siromah, radi moe nemochi opet doidoh u Zadar i nahodim se u Voiuode Vale Casiuucha blizu S. Vida, a doide mi list od dom Petra Sorsicha, gouorechi, da mi e napovidio prostenie u Nediylu prosastu. Zasto da e dosao nichi glas od Turach i tacho da su se razbixali chuda choi moxe. Zato se ne moxe sada darxati reçeno prostenie, nego molim V. P. G. acho se tacho moxe da produximo to navistenie dochle se gliudi schupe i bude magne straha od nepriategla, od V. P. G. çechati chu naredbu apacha chiu istu naredbu dati na znanie dom Petru coi e gori. Ne drugo Gosn. Bog V. P. G. veseli i zdravo uzdarxi. Amen. Pisano u Zadru na 24. augusta 1655. V. P. G. mnogo ponixeni sluga don Giure Mircouich.« S leđa adresa: mnogo pris(vitlo)mu i plemenitomu vzvisenomu i suache gospocche çasti dostoinomu Gosnu. Gosnu momu Franc(isch)u Andriaseuichiu, dostoinomu Biscupu Ninschomu u Zadar«. — Na poleđini toga pismo pisan je bosančicom ovaj koncept: Francisko Andriašević po milosti božjoj i svetoga sidališća apostolskoga biskup ninski. Budući mi začuli da mnogi parokiani od naše dieceše ostavlaju njiove parokie jodeći u druga mista brodeći se kud njima drago s velikim smućeniem od puka, zato nukam i zapovidam svim parokianom od naše diocese ninske: nima se ni edan diliti van njiove parokie ni tolikojer noćiti pres našega testira (dozvole) i nega vikaria u pism. (!), a to u kripost svetoga posluha i pod penu od pet dukat koju ima platiti u tri' dni i ne plativši zvišem ga van rejenja dokle plati i da nima mise govoriti tolikojer i pod ostale pene ke nam se budu pariti po pravdi u testir; činismo pisati od našega kančelira slovinskoga i našim pečatom zapečatiti. Dano u Zadru na pet miseca novembra 1655. Luka Vlatković kančelir upisa zapovid.u.« — Pečata nema, kao ni potpisa ili kakva znaka

pet godina izvan Nina i boravili u Zadru,[74] sad se i oni vraćaju. Ali kako je još uvijek najveći dio biskupije bio pod turskom vlasti, zato je biskup Fr. Grassi preko mletačkih vlasti tražio od sultana odobrenje da bi mogao obići župe na turskom teritoriju. On je i dobio 1672. god. ferman kojim sultan naređuje svim područnim turskim vlastima da mu na njegovu putu ne prave poteškoće, nego da mu budu pri ruci.[75] On je tu vizitaciju vjerojatno i obavio, iako Zlatović tvrdi da mu je sve nastojanje bilo uzalud. Znamo, naime, da su neki biskupi i u XVI stoljeću vizitirali sami i preko svojih vikara i one parohije koje su bile pod turskom vlasti. Zlatovićeva tvrdnja je očito išla za tim da istakne bolji položaj i mogućnosti franjevačkih svećenika pod turskom vlasti nasuprot svjetovnim svećenicima.[76]

Ako želimo na kraju usporediti Nin s ostalim našim gradovima na obali koji su imali bilo kave veze s Turskom, doći ćemo do ovoga rezultata. Makarska i Obrovac bili su pod turskom vlasti i služili kao izvozno-uvozne luke. Dubrovnik je stoljećima plaćao Turcima danak kojim je otkupljivao svoju slobodu i nesmetano trgovanje po dalekim prostranstvima Turske Carevine. Split, Šibenik i Zadar nisu bili u takvim odnosima s Turskom, ali su bili svejedno usko povezani s njezinim pokrajinama u pozadini kao važne luke. Tada se je odvijala veoma živa trgovina između Turske i Mletaka i donosila jednoj i drugoj državi lijepe koristi. Nin nije bio ni pod turskom vlasti niti je bio kakav emporij važan za trgovačku djelatnost, a ipak se je u njegovoj prošlosti i te kako osjetila blizina turske granice. Nin je bio žrtva međusobnih ratova koje su vodili Turci i Mlečani, i to više zbog mleačke nebrige nego li od turskih napadaja. Mlečani su ga rušili iz bojazni da se ne će moći othrvati jačem neprijatelju. Tako je Nin više puta stradao.

biskupova. Ovo je jedini do sad poznati spis u kome se ovaj ninski biskup piše imenom Andrijašević, inače uvijek dolazi kao Andreis. On je član poznate trogirske obitelji, pa je bilo potrebno upozoriti na taj oblik njihova prezimena.

[74] Spis biskupa Fr. Grassija od 19. X 1669. u njegovim spisima u Arhivu Ninske biskupije, sada u Arhivu Nadbiskupije zadarske.

[75] Farlati, Illyricum sacrum IV, str. 75. (latinski prijevod). — Talijanski prijevod u rukopisnom kodeksu Monumenta Eccl. Cath. Nonae, str. 349. Očito je postojao i latinički prijepis na turskom jeziku, jer na tom mjestu u kodeksu jedna strana nije numerirana, a tako je sastavljač postupao kad je imao kakav uložak n posebnom listu.

[76] S. Zlatović, Franovci i hrvatski puk u Dalmaciji, str. 147.
Isti, Krbavski razboj po Sa'd-ud-dinu. Nastavni vjesnik XLII (1934/1935), str. 185—208.

NIN UNDER THE IMPACT OF TURCO-VENETIAN WARS

Summary

The author begins with his expositions by contibuting a survey of the first news speaking about the appearance of a Turkish army in the environs of Nin and the dangers which arose therefrom. The Turkish penetrations into the environs of Zadar and Nin were noted in the first half of the 15th century, and at the end of the same century they had become very frequent. Many inhabitants were captured and led away on those occasions, as well as numerous cattle. Therefore Nin was growing poorer and poorer. Owing to the fact that much earlier the people of Nin were abandoning their homes because of malaria which was rampant in that area, the Prince and the Bishop of Nin left the area and resided for a period of over two centuries in Zadar. It was always talk of Nin being so thinly populated, but in spite of all Nin kept his municipal status and evan had some privileges. The city walls were almost in ruins, and some Venetian administrators suggested that they be completely demolished, as well as all structures within the walls. This actually happened in the time of the Turco—Venetian war in 1537—1539, and again during the war of 1570—1571. Then a Turkish army entered Nin, but it did not hold it because of the poor life conditions. At the beginning of the Candian war (1645—1669) Nin was again demolished by the Venetian authorities, fearing that Turks might take a stand there and build new fortifications. But this did not happen. Although by a Peace treaty the Turks had kapt almost all their possessions in Dalmatia, after this war their pressure grew less and less, so that the town of Nin again started to be resettled and rebuilt. A large part of the diocese was then under the Turkish rule and the bishops visited from time to time also this part of the diocese with the permision received from the Turks, about which speaks a preserved »ferman« issued by the Sultan Mehmed IV in 1672 sent to Bishop Fr. Grassi. Also the Franciscan Order was allowed by the Turkish administration to exercise freely their tasks in the rural areas. A very important consequence of the Turco—Venetian wars was the exchange of the whole population of Nin. Instead of the old-timers who had abandoned their homes there arrived new inhabitants from the Turkish and Venetian regions. The same happened in the rural areas of Nin. At the beginning of the 17th century there were in the Nin area about 18 abandoned and only 8 settled villages. In the second half of the same century when the danger had passed many villages were again reborn, but some of them had remained permanently desolate.